

ПРИЧЕ „ДНЕВНИКА“

Покретне степенице

Дарко Тушевљаковић

Тајна је у истрајности. Неки су склони мистификацији, па радо уводе вишу силу у расправу, пеки, опет, све своде на просту физику и хемију, средњошколско градиво ког се нико не сећа, тако да, у ствари, и они на неки начин целу ствар мистификују. Или, можда, лажу. Јер, ко ће проверити све то. Како год, нису у праву. Треба бити истрајан. Другим речима, у одсудном тренутку не подићи ногу и ступити на непомичну подлогу. Оног часа када схватите да у животу ослопац не пружа онај део тла који мирује, већ онај који је у сталном покрету, тада се дешавају промене. А ако вам је до мистификација, тада се дешавају чуда.

Међутим, лако је рећи „одсудни тренутак“. Теже је препознати га. Не само то, када је реч о овом трену, потребно је сачинити корак више (фигуративно говорећи, јер никакав стварни корак није неопходан – напротив) и сачекати да тај тренутак прође. Сачекати непомично. У том мемерљивом трајању постодсудног тренутка, до ког вас је довела снага воље осветљене истином о животним ослопацама, можете се опустити, јер више нема назад. Ако сте у тренутку највеће близине тлу – док излазите из подземног пролаза или сутерена робне куће, уморни од устајалог ваздуха, вештачког осветљења и мириса конфекције – успели да с обе ноге чврсто останете на покретним степеницама, онда за вас више нема бојазни: извуће ћете се одатле и домоћи светла, само што већете изаћи на улицу, већ проћи на другу страну.

Јер, када степеници на ком стојате обрне пола круга на последњем тоčku, то испод вас више неће бити степенице, већ покретна трака која вас води панике, окренуто наглавачке, истим оним путем којим сте се кретали ка улици, само у супротном смеру. Ка улици на Другој страни. Ту где сте се сада нашли све је обрнуто од онога на шта сте навикли. Овде, рецимо, носите кратку сукуљу, а раније вас нико на то није могао наговорити. И на ногама су вам, уместо сандала, ципеле са штиклама, тако да сте се малчице заглављали у металним прорезима покретне траке. Замало да изгубите равнотежу и полетите носом напред, али, срећом, па траци се затекао вама непознат човек, који вас пита јесте ли добро. Тамо, на оној страни, неко такав вас ништа не би питао. Ако бисте папи, можда би се само насмејао. Тамо су људи често такви. Овде вас учтиво пита да ли је све у реду и ни му, иако још нисте сигурни у то, одговорите да јесте. Размените још неколико речи с њим, падаје ту и понеки осмех, па и овлаштан додир прстима по рукаву кошуље, пре него што ће пасти оно пресудио, размена телефонских бројева. Неколико недеља или, можда боље, месеци касније исти тај мушкарац, коме сте у међувремену сазнали име, као и све кључне психофизичке кривине и особине, пита вас да ли бисте желели да се удате за њега и ви се удате. Вашој срећи нема краја, баш као што покретној траци нема краја: месецима, или боље годинама, вртите се укруг, опамућени на том бескрајном наруселу, али упорно лишени жеље да се зауставе, јер ослопац не проналази у миновању, већ у силама које вас држе у покрету...

Десетак или петнаестак година касније, након што сте много времена провели у иностранству, видели света, упознали љубав, радост, али и тугу и смрт, увидели сте се дома, који сада, као удица, планирате да реновираете и прилагодите новом животу. Трагајући за материјалом за завесе, поново се затичете у старом делу града и сећате се покретних степеница које су вас довеле ту где сте сада. Понушавате да их пронађете, али град се изменио, доживео је реновирање у ком нисте учествовали, и на старом месту опште нема подземног пролаза. Или је то била робна кућа? Можда ту, заправо, никад и није било ничега, и све сте то сањали на једном од ваших путовања? Можда вам је о степеницама причао неко други, можда ваш муж или неко од познаника из Кејптауна или Улан Батора, па сте, с временом, туђа сећања претворили у своја? У сваком случају, ви тражите и тражите, али сада вам то хаотично кретање уноси несигурност у ноге и чини вам се да бисте лако могли да паднете. На срећу, у одсудном тренутку прилази вам непознат мушкарац и меко вас хвата за подлактицу. Јесте ли добро, пита вас. И ни му, иако још нисте сигурни, одговорите.

Са ове друге стране ситуације није баш сјајна. За тих десет или петнаест година избило је неколико великих ратова, који су се окончали омањим армагедоном. Покретне степенице стоје тамо где су одувек биле, али њима се више нико не вози. Зато што већ годинама не раде, тако је. Али и зато што туда више нема ко да прође. ■

ИНТЕРВЈУ: ВЛАДИМИР КОПИЦЛ, КЊИЖЕВНИК

Културњааци и уметници не могу се лако искоренити

„Стих тече као подмазан, ни проза не пружа отпор“, речи су књижевника Владимира Копицла (1949) које најбоље дефинишу све оно што је он написао још од 1979. године када је званично ступио у свет књижевности првом објављеном књигом у Матици српској, збирком поезије „Аер“ за коју је добио престижну Брашкову награду. Од тада је написао више од двадесет књига у пероманеским жанровима, да би последњих година написао и неколико романа објављених у *Дерети*, *Лагуни*, *Чаробној књизи*, а најновији роман „Кртице“ објавила је издавачка кућа „Лом“. Подсетимо само овом приликом да је Копицл дипломирао на Катедри за југословенску и општу књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и да је након тога радио као уредник Трибине младих, као професор у Карловачкој гимназији, у редакцији „Дневника“ као књижевни, филмски, позоришни критичар и уредник. Уређивао је неколико књижевних часописа, био члан жирија и селектор бројних позоришних фестивала, био оснивач, селектор и председник Уметничког одбора Интернационалног фестивала алтернативног и новог театра ИНФАНТ. Такође, био је истакути представник концептуалне уметности и излагао на многим самосталним и групним изложбама у нашој земљи и свету. Његови радови из ове области укључени су у неколико европских и светских антологија и зборника. Мало је ово простора да се наброји све што је Копицл урадио, написао, креирао па је можда најприкладније да се каже да је он заиста уметник који културу овог града држи у малом прсту. Срећа читаоца је што и оловку држи међу прстима, тј. тастатуру, наравно.

● **Написали сте да када седнете за компјутер, без зазора му се поверавате. „Експресно укључим свој ментални прекидач са жељом да напишем читљив микр сопствених дебело прожвљаних космополитских заврзлама“. Да ли сте и уписању новог романа „Кртице“ пошлели од „поштовања стварног, па и историјских факата, али на доста личан начин, како је у уметности и ред“?**

– Нажалост, после планетарног вирусног дружења с короном моје богато артистичко благодетије по разноликим меридијанима овога света свело се на просто-проширени *круг двојке*, углавном од НС до БГ и назад. Можда је и то разлог што сам се најзад решио да после старачки аморозне, пост-њуејерске и космокултурне тематике у претходним, свој нови роман почасти ангажованом обрадом друштвено-политичких актуалности на локалном узоруку. Донекле збуњем питањем водитеље једне знамените ТВ емисије како бих најкраће дефинисао интенционално поље и садржину „Кртица“, славно сам лупио „Копицл против урбаниста!“. И убрзо схватио да сам тада већински био у праву, мада се овај троделни романчић од 350 страна подједнако бави лицем и наличјем страначког живота. И не мање статусом уметности у институционално закржљалом друштву. А богами и замкама великог бизниса пред лицем блиске нам урбане и екокатаклизме. Наравно, све то је написао с минимум интелектуалног дозирања и узгодан скуп отскачених *ларатива*, донекле провокативних а донекле иронично подешених тек толико да малко заинтригирају. Или мало више, што књигама обично шкоди мање него писцу.

● **Заиста сте у роману „ухватили“ садашњи „сплин“ нашег града који је код вас описан са великом дозом хумора и правим језичким бравурама. Колико се писац мора одвојити од свакодневнице како би је на овакав уметнички начин описао?**

– Оддиктата свакодневнице смо се довољно одвајали док смо били млади, а сад је куцпоу час да јој узвратимо на виталистички ангажован начин. Никад нисам крио да сам и у животу и у књижевности претежно локалистички настројен патриота, више несташни

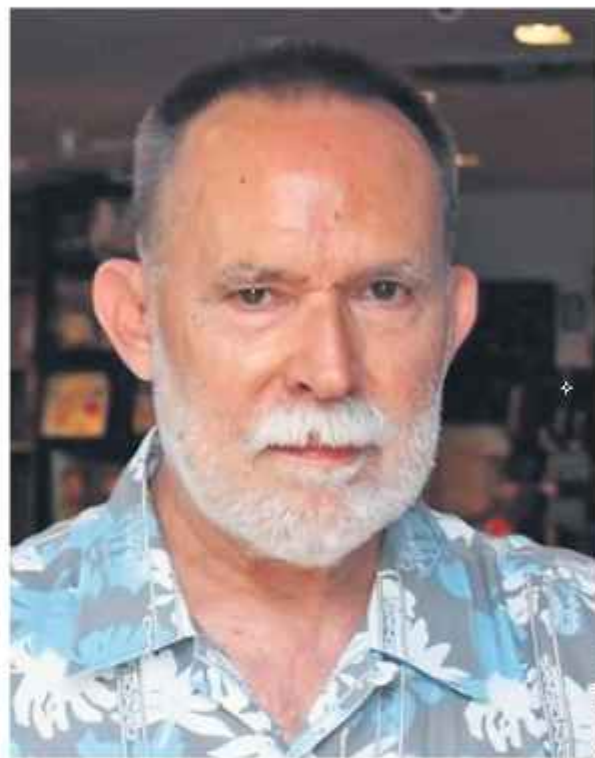

Фото: Г. Нонин

Новосађанин и интелектуално бећарски настројен Војвођанин, него некакав апстрактан Северин Србин, још мало па као Лапонца. Не дај Боже, мада сам у Лапонији био око своје четрдесете године и тамо се лепо провео, што се, истина без Лапоније али уз ову књигу, такође пуди и читаоцу „Кртица“. И то подједнако на овом нашем читалачком НС нео-северу и чаробном пиротском итд. југу. Та заједница ради без проблема и убеђен сам да их ни с „Кртицама“ неће имати. Напротив.

● **Увек се „понграте“ и са поднасловима, својеврсним одредницама својих романа. „Кртице“ су „романескни антиреликвијар“. Зашто?**

– Зато што нам је, сасвим парадоксално, откако је демократија победила, много тога анахроног наметнуто у назиглед декоративно-декоративном смислу, од чега су вештји кадрови временом изградиле не само нове догме него и понеку личну империјцу. А уметник је, ако се не варам, по дефиницији анти-империјално и анти-догматски настројен. Бар сам тако учен па се тако и понашам.

● **Колико је важно да уметник проналази нове изразе у уметности, у самом тексту, у форми?**

– Ако је уметник то му је посао. А ако није – не вреди му ни ако у том облику проналазаштва забушава. Укратко, боље бити Тесла, него Теслијанум. Или Теслоград.

● **Ви онда нисте „забушавали“ јер сте као уметник, унели бројне новине у уметности друге половине 20. века, сарађујући и са другим неоавангардистима. Написали сте и бројне есеје о култури и уметности. Како је видите сада, када смо добрано прегрмели прву четврт овог 21. века?**

– У свакој трагедији има неке лепоте, макар била и скривена, као што је данас од нас скривено могуће суфракултуре и уметности. И с том лепотом треба понајпре рачунати, макар да нас већ скоро пола века уче како се некадашњи монолити ове две горде делатности све брже распрсквају у безброј дизајнерских и технокултова са све мање поштовалаца. Истина, за сад нема тог убрзања које би довољно брзо искоренило нас културњаке и уметнике, тако да ако се још понеко осим нас самих потруди око нашег опстанка – шансе онога без чега као планетарни људски колектив не можемо прогресивно расту.

Гордана Нонин

НОВИ САД У ДНЕВНИЦИМА ЈУДИТЕ ШАЛГО (2)

У грчу времена

Јудита Шалго (1941-1996) знала је у свом *Раднику дневнику 1967-1996* да опише Студентски дом на Лиману, Надстрешницу на Железничкој станици и атмосферу на окретишту градских аутобуса, њихов прецизан распоред возње... Описала је и продају плавица купуса на великим каменим приколицима које су освајале на напуштеном травњаку на путу Фрушкогорске и Јиречкевоје јер је све мање људи у Новом Саду крајем осамдесетих куповало готову зимницу... "Свако има своју кацу, на свакој тераси десетспратнице, од Телера до Подбаре, од Лимана преко Старог града до Детелинаре, новоградњи и приземних кућерака, пресире по 50 до 100, 200 и више килограма зелених плавица или рибаног купуса, сви станови, што мањих, то више, фабричнице у којима се настоји конзервирати, претворено у неко друго, зимско агрегатно стање оно мало попусту, што је захваљујући богу и сунцу, издејствовано код све тврђег, све шкртијег, за многе све суровијег живота."

Шта боље од њених речи описује глад која је била све присутнија: "Око нас је сада већ доста полуптадних и гладних. Мирослав Мандић је годинама по изласку из затвора живео на хлебу и маргарину, а Бранко Андрић, не успевши да се са својим факултета запосли у земљи, гладовао је у Бечу... Неко вече је Омер Карабег на *Дневнику* приказао један београдски излог накрцан ђаконијама. Продавнице су препуне робе, али нема ко да је купи, рекао и подсетио на прогнозу једног немезиованог економисте који је пре неколико година у време хроничних несташница био највише управо ово што се сада показује на екрану: довољно робе и мало купаца и

Пише: Гордана Нонин

новаца", записала је Јудита Шалго крајем 1988. у делу *Радник дневника* који је насловљен "О храни".

Њени записи о "преломним временима" су непроцењиви за разумевање атмосфере која је владала у граду. Тако је 22. фебруара 1989. записала: "У ова преломна времена (у грчу времена, рекло би се песнички), испливавају, избијају патолошки импулси, хистеричке, свакојаке друштвена пато-логија. Пре неки дан забележила сам - писала је у новинама - да су новинарки Радича убацили претеће писмо у сандуче: ако смисла не напусти радио и не уништи писмо - спаљеће јој дете. У разним новинама њу сада промовишу у плавног страдалника у Радичу; преко њених леђа ломила се наводно судбина *Голубице* и др. Радички новинари тврде да је то лаж. Други тврде да је она измислила и анонимно писмо. У ова мутна времена, из свеколике магле, узаврелих страсти, ликованја, осећања икупљена, освете итд. Рађају се НОВЕ БИОГРАФИЈЕ, нове истине, нове невоље. Обичне, свакодневне, баналне невоље, преобликују се у СМИСЛЕНЕ НЕВОЉЕ, у невоље које имају шири смисао, које су узор испаштања, поука за будућност. Избијају, искрсавају незнани мученици и они који траже освету."

Записала је и да је 16. марта 1989. разговарала са Е. Вербером у новосадском *Дневнику* поводом отварања Новосадске изложбе "Јевреји на пут Југославије". "Након рата Вербер је отишао из Новог Сада - ту је живео као дечак од 1932. и након рата он је ЧОВЕК КОЈИ НЕДОСТАЈЕ,

жив човек чије одсуство симболизује, репрезентује свеколико одсуство Јевреја и Јеврејства".

У октобру 1991. она ће записати: "Огромни су редови за бензин, па смо бициклима, преко моста ишли у Каменичино парко. Водостај је низак, а обала, шљунковито жало преко пута Штранца (мало узводно) широко је као море. Пецароши, свако обузет својим штапом у ритуалном смењивању потпуног телесног мира и кретњих њихов мир, сврсисходност њиховог понашања, штедљивост с којом суседи, отац и син, размеће по коју реч, својеврсна су (инверзна) слика рата, не контраст већ израз стрепње, голим оком незидљива, шифрована, конспиративна - да је не бисмо препознали - слика рата. Да ли она значи рат по својој упадљивој примећености, по настојању да прећути или да се тишином одупре?"

Било је то време, крајем 1991. када су људи различито промишљали, у страху, како да се поставе у ситуацији када се све распада и рат је свуда око нас.

Јојко Јанушевић је као дете током рата био у збегу, цела породица на окупу, петоро (дјеце или укупно), преживело је и немаштину и тескобу захваљујући томе што су били сабијени, заједно. Ја

сам преживела захваљујући томе што ме је мати одвојила од себе. На исти начин се сада разликују наше реакције на садашњу опасност. Он би хтео да су сви опет на окупу. Ја само мислим на то како да своју дјецу експедијем што даље. И само се бринем да не пропустим тренутак"

Следеће године, огорчена описом Сарајева, записује и визије које види из рата у БиХ. Као и оне из Хрватске: "Ваљда наспрот лудилу, хаосу, човек ради, само стотинак и мање километара удаљен од свега - као да је пред њим шта? Живот, шанса, нешто вредно напора, борбе, преговарања, преговања."

Из Матице српске где већ тада ради као уредница, записује: "Човек који иза себе има све порушене кулике свог живота". У М. Српској, јуче, неко, вероватно историчар уметности Војислав Ђурић, причао како су школе, цркве и све установе кроз које је одрастао (Вуковар и др.) претворене у прах. Ако се окрене иза њега нема ничега. А шта да каже онај који, окренувши се, види све очуване зграде, улице Новог Сада, рецимо, а у њима нема никога од људи уз које је одрастао?"

И као што је записала 1995. у свој *Радник дневник* да човек пише "док је опасност у ваздуху, а да када се опасност спусти на земљу и претвори, узнапредује у стварну незгуду, дневник је сувишан", Јудита Шалго након 1992. године и не записује готово ништа у свој. "Када је избио рат, о рату више нисам писала".

Једна од последњих реченица у њеним радним белешкама је: "У животу каква је овде, може се опстати, само ако човек све што се појави, искористи, свега претвори у бајку." ■

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Спасаванње света по Г. Етела Фаркашова (Агора)

Роман вишеструко награђиван словачке Етеле Фаркаш, познате српским читаоцима по делима „Сценарио“ и „Часови летења“, представља дубоко филозофски и узбудљив књижевни изазов. Он нас води, како открива преводилац Зденка Валент Белић, кроз драматичан портрет жене Г, чија опсесивна борба против ентропије и хаоса прераста у личну мисију спасавања свега што је вредно. Фаркашова суптилно преиспитује границу између појединачне акције и колективне одговорности, провоцирајући питање: може ли појединац допети спас глобалној стварности? Интензивни доживљаји главне јунакиње, строгоћа њених принципа и храброст да доведе у питање сопствену улогу у свету терају читаоца на преиспитивање личних вредности и стратегија.

Повратак у Ворденклиф Барбара Дадино (Прометеј)

Када су се Барбара Дадино и њен партнер доселили у Ворденклиф, били су потпуно затечени са знањем да је у њиховој кући из снова пекада живео Никола Тесла. Међутим, мало ко је заиста веровао у то. Вођена жељом да открије истину, ауторка се упушта у истраживање која ће трајати готово читаву деценију. Урањајући у архиве, новинске чланке и Теслину преписку, ауторка полако саставља мозаик готово заборављене приче о човеку чија је инвентивност обликовала свет; о његовом раду, стовима и чувеном Ворденклифском торњу. Кроз ову узбудљиву потрагу преламају се прошлост и садашњост водећи читаоца кроз Њујорк с краја XIX века, зачетке места Ворденклиф на Лонг Ајленду и данашњи Шорам. На граници између мемоара, биографије и историјске мистерије, књига Барбаре Дадино приближава нам Теслу као истрајног и ралног човека, обележеног снагом, али и слабостима, успонима и сумњама...

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

У светлости речи

„Свијет се из чуда обнавља“, Зборник радова о делу Милутина Мишовића (Фондација Група север, Нови Сад; Центар за културу Плузине, 2025.)

Пише: Милена Кулић

Зборник *Свијет се из чуда обнавља*, представља редак и вредан пример сабране, систематизоване и тематски распоређене критичке рефлексје о делу савременог ствараоца, који свакако заслужује пажњу истраживача. Значај зборника огледа се, пре свега, у разноврсности теоријских, критичких и поетичких приступа, којима се сагледава дело Милутина Мишовића. У њему су заступљени аутори различитих генерација и поезика – од оних који с Мишовићем деле дух традиције и религијског промишљања до оних који му прилазе из модерних и интерпретативно комплексних углова. Ова разноврсност тумачења доприноси укупном квалитету зборника, показујући да Мишовићено дело не припада једној струји, већ да поседује интерпретативну отпорност, која је карактеристика саме значајне књижевности. Посебно је вредна структурална подела зборника на три велике целине – поезија, роман и есејистика – што омогућава читаоцу да уочи не само тематске и стилске константе, већ и еволуцију Мишовићевог израза. Поезија се ту сагледава као основна форма ауторовог говора, али је и роман *Разорени град* и његов есејистички опус препознат као део истог мисаоног и песничког света. Тако зборник функционише као интегрална интерпретација једног целовитог стваралаштва. У најобимнијем, првом делу, сабрана су читања Мишовићевог песничког опуса, с посебним освртом на збирку *Седам кругова* и избор из поезије *Дан под*. У овим радовима отварају се кључне теме: нула као симбол ништавила и духовног урушавања, језик као светлост и стваралачка енергија, поезија као чин отпора, као и непрекинути дијалог са књижевом традицијом – од Његоша и Пушкина, до Момчила Настасјевића и Василе Попе. Тумачења се крећу од филозофских заснованих анализа до песнички интонираних есеја, чиме се гради разуђен и плодносно разноврстан критички простор.

Други сегмент зборника посвећен је Мишовићевом роману *Разорени град* једином прозом остварењу у његовом опусу. Тумачи овог дела указују на дубоку унутрашњу драму јунака, на апокалиптичне визије, библијску симболику, као и на архетип града као симбола пада, кривиче, али и могуће испуњења. Проза се сагледава као метафизички простор у коме се води борба за смисао у свету после вредносног и духовног распада.

У трећем делу пажња је усмерена на есејисту Милутина Мишовића, нарочито на књиге *Његоша и Црна Гора*, *Српски лавиринт* и *црногорски митотатур и Луче у тами Црне Горе*. Аутори указују на одлучност, језичку прецизност и културноисторијски ангажман којим се Мишовић супротставља идеолошкој ревизији идентитета и залаже за очување духовних и националних темела. Посебан акценат ставља се на његов континуирани дијалог са Његошевом *Лучом*, што се препознаје као један од кључева за разумевање читавог његовог дела. Завршни део доноси две беседе, које у свечаном и сабраном тону резимирају утиске и наглашавају свест о духовној мисији песничког говора. Језик, светлост и отпор нули као симболу ништавила остају у средишту промишљања и на крају овог зборника, који се показује као не само критички, него и културни, морални и духовни чин сабирања, сведочења и одржања.

Зборник о Мишовићу није само омаж једном песнику. Он је и сведочанство да постоје места, људи и институције који верују у моћ речи, у мисаону вертикалу, у пажњу тумачења као облика духовне будности. Зато овај зборник треба сагледавати не само као научно и критичко издање, већ и као културни чин првог реда, који заслужује широку пажњу. У зборнику је објављено укупно 28 текстова, почев од уводне речи Јована Делића, па до радова استاکнутих аутора као што су Зоран Костић, Будимир Дубак, Ђорђе Сладоје, Мирослав Алексић, Радомир Уљаревић, Селамир Радуловић, Живојин Ракочевић, Радоје Фемич, Мило Вуксановић, Горан Максимовић, Лидија Томић и многи други. Сваки текст доприноси ширем сагледавању теме и сведочи о дубоком промишљању аутора, што овај зборник чини драгоценим доприносом проучавању дела Милутина Мишовића.

Плужавне су, симболично, место са ког се покреће дијалог о књижевности као ослонцу у временима празнине, и та симболика није изгубљена ни у избору теме ни у пажљивој организацији симпозијума који је зборнику претходио. Сви досадашњи зборници посвећени појединим ауторима, укључујући и овај о Милутину Мишовићу, као и они који ће, верујемо, тек успедити, потврђују да симпозијуми критике у Пиви представљају не само континуирање и драгоцену сарадњу писаца, тумача и институција, већ и један од ретких простора у коме се књижевност и даље сагледава озбиљно, контекстуално и с поштовањем према аутору и делу. Овај зборник то још једном потврђује. ■

ВИШЕ ОД ИСТОРИЈЕ: КАСТРАТИ (1)

Важна веза папе Србина и „небеских гласова”

Пише: Мила Михајловић

За њима су лудовали и падали у делиријум, само да им чују глас од ког би остајали без даха и ослонца под ногама. Краљеви и кардинали су их узимали на двореове уљупкивати њиховим серенадама што су мешале пакао и рај, и изблиза сањарили о телима која су крила тајлу. Жељени, обожавани, прекривани златом, кастрати су живели хировито, кроз свакојака претеривања, невиније свађе, нечувене страсти и сензуалности, често и измишљене, само да би били протагонисти и главна тема препричавања у богатим салонима. Једном речју, били су истинске звезде. Претече и праоци данашњих.

вале, трапавом појавом и кретањима у женској одећи, али са брадама, грохотан смех публике. Али, у музичким комедима, кастрати су, са удаљености, могли да преваре. Иако се многим њихови гласови нису свиђали, већина су се допадала, па су врло брзо постали преомиљантним тумачи женских улога мелодраме 18. века. Публика је волела прозрачне дечје гласове, али јој то није било довољно, дечачки гласови су брзо мутирали. Тако је први певач ослобођен тестиса запевао у Сакстивској капели 1562. године, а у цркви Светог Петра је кастрате озваничио, како је претходно речено, 1588. папа Сикст V. Године 1599. су имена двојице кастрата и званично уписана у ватикански регистар Папског хора.

Улас ових актера „деце ументости” креће од медицинских маказа тога времена званх „кастратор” које више од медицинског инструмента личе на справу за мучење. По први пут је „кастратор” употребљен у Квино, године 1765. пре Христа, да би га током 18. века у Риму масовно користили, с обзиром да се процењује да је најмање по 4.000 дечака годишње подвргавано таквом третману. Овај примитивни облик „генетске манипулације” био је обичај распрострањен искључиво у Италији, а критикован у просвећеној Француској. Ипак, критике нису зауставиле феномен који се проширио позоришницама целе Европе, док су највећи композитори тога доба, Ђакомоелли, Хасе, Метастазео, а посебно Хенцел, писали комаде специјално за те „небеске” гласове. Кастрати су били праве поп-звезде свога времена, изазивали су еуфорију по европским дворцима и призивали хорде обожаваца. „Постоји само један Бог, само један је Фаришела!”, вриштале су распевањем обожаваљке чувеног римског кастрата.

Како су кастрати били често италијански феномен, скоро сви су били Италијани, оперисани у Италији и ту учили певање. Највећи расцваци су били конзерваторији у Напуљу, Риму, Болоњи и Фиренци, музичке институције које су истовремено биле и сиротишта. Али нису само сирочад постајала кастрати. Како су у Европи били неопходни за мелодраму и углавном су добро зарађивали, нарочито у време бел канта током 1600-тих и 1700-тих година, сиромашни родитељи су масовно доводили на кастрацију своју децу која су им касније гарантовала сигурну и лагодну egzистенцију. ■

Кастрати су били праве поп-звезде свога времена, изазивали су еуфорију по европским дворцима и призивали хорде обожавалаца

Прича о кастратима је део историје уметности обележен насиљем, повцем и еротизмом и расцепљена узнемирујуће сличности кастрата са актуелним музичким звездама. Хорор почиње 1588. године када је папа Сикст V, иначе Свети отац чiji је отац био Србин, забрањено женски рад у позоришту, наводећи тако многе мушкарце на кастрацију како би заменили женске гласове и ликове. Иницијатива Сикста V се везује за Светог Павла по ком је, наводно, женама, као апотеози греха, у црквама забрањено и да говоре, а камоли да певају. Ову напску наредбу Ватикан је укинуо тек 1977. године, док је у Италији кастрирање људи забрањено још 1870, одмах по уједињењу. Било је и у папском Риму противника кастрације, водиле су се многе теолошке дискусије за и против, а када се у једном моменту дошло на идеју да се бискупима поднесе захтев да се кастрација забрани, свети отац Бенедикт XIV, понет светом опрезношћу, живео се залагово против такве иницијативе, сигуран да Бог, и сам омађијан тим пречастим гласовима етеричне, небеске лепоте, дубоко цени жртву коју су кастрати поднели.

У прозним комадима и у балету, мушкарци тумачи женских ликова били су специфичност искључиво римских позоришта и формирали колекцију наказних фигура које су често изазивале

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

О пореклу ноћне тмине

Последњег човека је опседао ужасна спознаја о опустелим градовима. Остала је тек шачица припадника људског рода који више нису имали ни жеља, ни страсти нити наде. Опустелим, чистим булеварима које су машине одржавале у савреном стању лелујали су само ветрови и ником више потребни давно изгубљени снови. Није више било никога коме би били потребни топли јутарњи зраци или у предвечерје тек излегла месечина са сребрним одсјајима.

Тмина.

Додуше, последњи човек је имао лампу да растера тиху, али опасну таму. Имао је и књигу, упола фикцију, са често пренадуваним чињеницама о чувеном писцу, хорор пандану Бајрона, који је некада писао о пореклу ноћне тмине и мртвима који устају из каменитих гробница док се око њих руше зидине мрачних породичних замкова. Имао је добар календар који прецизно детектује проживљено, а могао је да предочи тајанствене канале будућности. Имао је и маглу депресије, од оних што се тихо прикрадају и доносе језу и немир.

Из тмине, из дубине обновљених, густих шума у Град би залутао понеко крдо дивљих, одметнутих робота. Прошли би опрезно преко увек блиставог али заувек путог градског трга поглоганог мермерним коцкама и брзо би се изгубили у шипражју, па пут нових, далеких, неистражених шума.

Из тмине, једва чујно, допирао је шапат: никад више, никад више...)

Ђорђе Писарев

САВРЕМЕНИ ПЕСНИЦИ, ИЗ РУКОПИСА

Мартин Пребуђиља

АКО ЗНАШ О ЧЕМУ ПРИЧАМ...

Ако знаш о чему причам и не морам много да објашњавам онда смо ти и ја на добром путу да се у добру развијемо

није нам нешто ишло – кажеш ти а ја опет тврдим – док је теби било добро било је и мени и свима око нас ти си нас бирала а не звезде над нама

од лета до пролећа и током једне зиме поклањала си ми измишљену љубав да бих тек много касније схватио да је твој широк осмех био вулкан твој заводљиви искричави поглед муње у нашим прозорима ако знаш о чему причам и не морам много да објашњавам јер била си у ствари жена нагазна мина ован више но олуја не дај боже да си прошле ноћи на лошем боку спавала

не желим али ако би сутра и гром у тебе ударио ни то те не би много оправдало у мојим очима и души што ниси дошла оног понедељка када си за малу фарму кокошака издала и продала и мене а убрзо и себе ако знаш о чему причам и не морам много да објашњавам у ову тужно недељно предвечерје док слушам како са стабла пада јабука и док је мене сваког дана све мање кажу ми да си коначно срећна у свом дворцу и у његовом осмеху све сахранила и да си још само то остала попут Фриде Кало без њеног Дијега Ривере у неко слично касно предвечерје

у раним сатима док још не отворим очи питам се да ли си се насмешила када си јутрос изашла на улицу из свог празног дворишта испод својих очних капака тамо напоље где су звери и где је свака искреност одавно прокоцкана и прогнана ако знаш о чему причам и не морам много да објашњавам

ипак ја знам није све само међу звездама нешто је остало записано и у нама

а ми се и даље тражимо иако се више не љубимо

и све што у овом трену пишем не значи да те ја тражим или да те узалуд чекам

не никако ја те само не пуштам из снова да се не би негде успут изгубила уморна тражећи себе без нас ако знаш о чему причам и не морам много да објашњавам

ПОРТРЕТ СНА НЕБА И ТЕБЕ

Мајстору Павелу Чањњу (19. 6. 1953 – 3. 1. 2025)

Брате Павле и данас бих дошао код тебе да само знам да још увек не седиш сам да у атељеу има бар мало ваздуха да се кроз отворени прозор чује пев зебе а на столу отворена флаша вина за нас двојицу

Брате Павле заборавамо наше прве кораке крећемо од почетка да сликамо два света као што беше у почетку на крају ће бити свакојако у сваком случају неће бити црно-бело али ни много сликовито

немој ме погрешно схватити Брате Павле ја се овде не опраштам од тебе ни од нас

последњи пут кад сам био код тебе крушка у дворишту лепо је родила имали смо две руке у једној шаци две сузе у једном оку а дошло је и твојих седам крстова зараслих у очеву седу браду

у једном тренутку смо у том лепом дворишту скоро запевао љубавнице су нам се поудавале

код тебе је човек увек био на првом месту а не теологија, а не лажи, а не издаје Јеванђеље по Павлу са безумнима дошло је тек касније

никада једно на друго нисмо дигли ни глас ни длан пре годину дана кад сам од тебе кретао кући у ретровизору сам још спазио ту твоју руку како ми маше и као да си за мном још викнуо

... хеј баш смо били добри... никад се нисмо посвађали...

ЛИЦЕ ЖАНРА: КОМЕДИЈА

Истеривање и одбрана духа

Пише: Светислав Јованов

У једној од незаборавних филмских лудорија браће Маркс, Чико и Гручо смишљају плачку банке. „А како ћемо се пробити кришом у сеф?“ пита Чико. – „Прокопаћемо тунел из подрума куће с друге стране улице“, каже Гручо. „Али, на другој страни улице нема никакве куће!“, завапи Чико. „Изградимо је!“ одвраћа Гручо. Поента ове сцене је неисказива, управо на начин на који је неисказива и суштина жанра комедије уопште. Прво, због своје привлачности и раширености, комедија је стекла онолико дефиниција колико има љубитеља. Друга тешкоћа при њеном дефинисању лежи у бркању појма са „смехом“ и „хумором“, то јест, појединачне шале, са људском стваралачком способношћу за обликовање смешног, која чини „мотор“ комедије.

Пореклом – као и трагедија – из античке Грчке (израз *komos* је ознака за „дивље, вином изазвано и необуздано весеље“), комедија је настала из ритуала плодности у част бога Диониса, а сама њена завршница, свадбено славе младог љубавног пара, води порекло из „светог венчања“ (*hieros gamos*) космичких сила (мушког Неба са женском Земљом). Сама, пак, првобитна „аристофанска“ комедија није ритуал – она слави град у ком настаје, али га истовремено, кроз поругу, пародију и лакрдију немилосрдно критикује. Њен јунак је, о чуда! старији, худљиви лик који, вођен ограничењем или мањом које често постаје опсеција, изазива – у својој породици и шире – све врсте збрке (укључујући и оне фантастичне), да би, савладавши низ препрека, а успут крикујући разне друштвене деформације, остварио своју жељу (чији је обавезни део и сексуална обнова). А онда – следи радикална промена: нестањом атинске демократије (и променом укуса) комична прича губи сатиричну оштрицу, те место јунака преузима син или млађи удварач, који жељу за сједињењем са вољеном девојком остварује савладавајући препреку у виду Оца/старијег супарника – најчешће тврдице или мизантропа.

Тако се, од Плаутових грубо-кловновских, преко италијанских распустило-лукавих, Шекспирових романтично-фантастичних до Молијерових поучно-иронијских комичких бисера, развија темељна радња комичке чаролије. Та радња, напиме, показује тежњу двоје младих љубавника за сједињењем која се, кроз савладавање унутрашњих препрека (спознаја себе) и спољашњих ометања (породица, друштво) остварује компромисом са судбином, то јест успостављањем индивидуалног и друштвеног склопа.

Наравно, током повести овог обрасца развијају се и његови главни „извршиоци“, типови подељени, по Нортропу Фрају, у две основне групе. На једној страни су „сироти“, где је, поред јунака/јунакиње, најважнији лукави роб (слуга) који смишља начине јунакове победе. Насупрот њима су „алазони“ (варалице), то јест ликови-препреке, међу којима су главни строги Отац и хвалисави војник/супарник јунаку. Ову поделу допуњавају лакрдијаш (задужен за расположење) и прастак/гупан – онај који не схвата забаву.

У претходном столећу, међутим, овај образац се показао истрошеним, или, у најмању руку, недовољним, и то због двеју „болести“ модерног, медијско-технолошког доба. С једне стране је све прожела комерцијализација: то јест, владајуће класе су наметнуле забављачки слој комедије (хепиенд љубавног пара) као доминантан. На другој страни је превладала интелектуализација: напиме, већина значајних драматичара је одбацила бунтовну, ослободитељску енергију комедије као позоришно средство. Ипак, част и величини комедије је не само спасао, већ и прославио нови медиј филм: достигнућа култног, опозитивног пара Чаплин-Китон, сведоче, притом, и о појави новог феномена – синтезе лика и извођача. Поред тога, последњи период прошлог века убризгао је комедији нове енергије кроз поетику јединственог тв-феномена – Летећег циркуса Монтија Пајтона. И најзад, у складу ваља да духом времена, који се може изразити максимумом „Што апстракције, то сочније“, на сцену су пристигли најпре урнебесно губитнички „Симпсонови“, а потом цинични, заумно пророчки „Саут Парк“. Речју, Гручо Маркс може спокојно да устне – Дух Комедије је и даље будан. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: „В КАО ВЕНДЕТА“ АЛАНА МУРА И ДЕЈВИДА ЛОЈДА

Апсурдом против терора

Пише: Драган Стошић

Једно од најуспелијих остварења у свету стрипа и кључно дело у каријерама његових твораца, британских аутора Алана Мура (сценарио) и Дејвида Лојда (цртеж), стрип серијал антиутопијске провенијенције – *В као вендета* / *V for Vendetta*, недавно је изобразен у свом најлуксузнијем облику који је понуђен читаоцима у Србији (и региону „без превода“), захваљујући новосадској *Чаробној књизи* и преводиоцу с енглеског Ивану Јовановићу. Моћни Муров и Лојдов еп потписују још и колористи (заједно са Лојдом) Стив Витакер и Шивон Додс.

Ово *ДЦ Блек лејбл / ДЦ Голд специјал* издање, заправо је трећи покушај да се поштоваоцима „магичних квадрата“ са ових простора приближи застрашујућа прича о губитку спо-

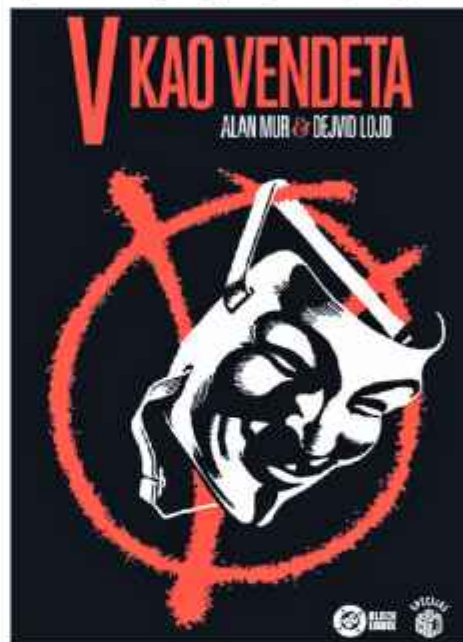
сторија рађена почетком 1980-их и први пут објављивана у црно-белој варијанти између 1982. и 1985. у британском *Вориору*, своје комплетно колор издање имала је током 1988. и 1989. у 10 свезака које је потписала америчка компанија *ДЦ комикс*.

В као вендета, дакле, постаје приповест о животу потлачених у ауторитарној полицијској држави и искуљењу које потиче из снаге људског духа који устаје против ње. Је ли то тероризам или борба за слободу, питање је које ће читаоце држати до последње табле овог стрипа. А и након тога. „Уз обиље Шекспирових цитата, *В као вендета* својеврсни је крвави магбетовски пир“, још један је могући ниво дефинисања овог дела, а забележио га је Иван Јовановић.

„В је нешто што се дешава кад моја уврнута личност дође у додир с Дејвидовом уврнутом личношћу и то је нешто што ниједан од нас двојице не би могао да створи сам“, забележио је Алан Мур у свом тексту *В: Иза осликаног осмеха*, који се појавио у магазину *Вориор* број 17, током првобитног штампања стрипа *В као вендета*, у Великој Британији, октобра 1983, а сада је објављен као поговор овом луксузном издању. Мур додаје како је, у неком моменту, након дужег развијања целе идеје, његова замисао о главном лику била да је он нека врста бегунца, психолошки измењеног боравком у владиним концентрационим логорима – да је следећа фаза био назив *В као вендета*, који је дошао од уредника Деза Скина, и да је Дејвид Лојд дефинисао јунака као оживелог Гаја Фокса с папирним маскама (Фокс је био члан групе провинцијских енглеских католика који је испланирао *Барутну заверу* 1605).

А пре него што читаоци уроне у саму графичку новелу, издавач је понудио и уводне речи Дејвида Лојда (од 14. јануара 1990) и Алана Мура (из марта 1988, из првог броја *ДЦ комикс* издања *В као Вендета*). На крају, осим поменуте Мурове анализе и биографија аутора, следе депови сториборда, скице и белешке, проширене верзије цртежа, завршене табле, презентациони и промотивни радови за серијал... са Лојдовим коментарима.

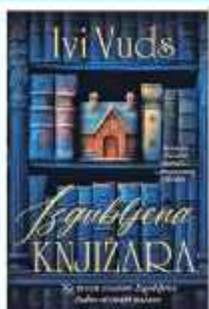
Енглески писац Алан Мур (1953) најпознатији је по својим стрип сценаријима. Графичком новелом *Надзирачи* / *Watchmen* (*Чаробна књига*), ремек-делом из 1986. које је редеофинисало стрипски медиј, стекао је углед као један од најзначајнијих аутора у историји стрипа. Дејвид Лојд (1959) пажњу је привукао учешћем у стварању усамљеног борца против криминала *Нолног Гаврана*, који је претека *В-а*, кога је креирао са Муром 1980. ■

боде и идентитета у језиво уверљивом тоталитарном свету. Прво се у том послу опробао београдски *Бели пут* 2006, потпом *Чаробна књига* (*ДЦ Голд специјал*) пре неколико година, и, коначно, исти издавач недавно, понудивши уз ово издање са новом насловницом, и посебно, колекционарско, у тврдом повезу, обложено вештачком кожом црне боје са флуоресцентном црвене и сребрне, у ограниченом тиражу од 199 нумерисаних примерака који имају *Сертификат о аутентичности*.

Прича ове графичке новеле смештена у замислићу будућност Енглеске која је потонула у фашизам (1997/98) пред сам крај века и миленијума, добила је своју литерарно-визуелну дефиницију кроз причу о тајанственом незнашћу под белом порцуланском маском и његовој младој штићеници који се против политичке тортуре боре терором и апсурдом.

ПРОЗОР У СВЕТ

Изгубљена књижара

Иви Вудс
Чаробна књига, 2025.

Иви Вудс (1976) је псеудоним ирске ауторке која је овај роман прво самиздат објавила под својим правим именом, да би га касније, са новим потписом, откупио велики издавач. Резултат је релативно успешан жанровски бестселер, преведен на десетине језика – лаган, приступачан, помало перформативно шармантан и пажљиво испеглан “феел-гоИви Вудс конструише причу користећи филмски језик и наративне и визуелне конвенције романтичних комедија и „дирку“ инди филмова пажећи да никада не уђе превише у дубину, и да се сви ликови крећу светом нешто мекших ивица него што је наш. Шаренолики портрети јунака су питка општа места из романтичних филмова, озбиљне и тешке теме су стилизоване у паковања која је лако прогутати, и често довољно стереотипизирана да нема никаквог удараца.

Реч критике

Заплет прати Марту која бежи из насилног брака, Хенрија који трага за мистериозном књижаром, и – Опалин која негде почетком двадесетог века измиче уговореном браку, проналазећи уточиште међу ретким књигама. Чудесна књижара у којој се сви наративни путеви јунака укрштају даје нешто зачина роману, али је и такав магички реализам пре сценографски ефекат него што додаје ишта суштинско. Све у овом свету је умивено и контролисано, чак и оно што би требало да буде хаотично или болно – као да нас ауторка пажљиво води кроз каталог инстант лекција о томе како ваља живети: паметно, лепо, креативно, са допадљивом шољицом млаке кафе у руци; у жанровској књижевности, сва животна питања се увек сасвим лако решавају, и прича није готова док не дође до срећног краја. **Настасја Писарева**

Цитат

Претражила сам горњу фиоку тоалетног стона и пронашла цигарету коју сам украла из залиха госпође Барет у кухињи. Отворила сам прозор и зашлапа ирх, удишући дуго и шопако, пошту фаталне жене из филмова. Села сам за тоалетни сто и пустила цигарету да почива на старом оклопу остриге коју сам покушала на слажи прошлог лета – безбрижан одмор с најбољом пријатељицом Џејн, пре него што се и она удала. Упркос томе што су жене имале право гласа, добар брак се и даље сматрао јединим исправним избором. Гледајући своиствени одраз у огледалу, додирнула сам потиљак, тамо где ми се коса завршавала. Мајка је готово пала у несвест кад је видела шта сам урадила с дугим увојцима. „Нисам више девојчица“, рекла сам јој тад. Али јесам ли заиста веровала у то?